

УДК 336.1

Ковальчук М.В., аспірант

Івашина О.Ф., д. е. н., професор

Університет митної справи та фінансів України

ІМПЕРАТИВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується сутність поняття імперативів як визначальних обставин, умов та детермінант суспільних та фінансово-економічних явищ і процесів. Розглядаються особливості формування та роль інституціональних імперативів в системі фінансової безпеки держави.

Ключові слова: фінансова безпека держави, інституціональні імперативи, державні інститути.

Kovalchuk M., Ivashyna A.

IMPERATIVES OF STATE FINANCIAL SAFETY

In the article is investigated notion of imperatives as circumstances, conditions and determinants of social, financial, economic phenomena and processes. The process of formation and role of institutional imperatives is considered within the system of state financial safety.

Key words: financial safety of state, institutional imperatives, state institutions.

Ковальчук М.В., Івашина А.Ф.

ИМПЕРАТИВЫ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В статье исследуется понятие императивов как определяющих обстоятельств, условий и детерминант общественных и финансово-экономических явлений и процессов. Рассматриваются особенности формирования и роль институциональных императивов в системе финансовой безопасности государства.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства, институциональные императивы, государственные институты.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасні кризові умови, в яких здійснюється євроінтеграція України, свідчать про діалектичний характер впливу інституціональних трансформацій на соціально- та фінансово-економічну системи держави та визначають необхідність врахування зростаючої ролі інституціональних імперативів фінансової безпеки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Окремі аспекти проблематики фінансової безпеки держави та інституціональних імперативів у своїх роботах досліджували Гартман Н, Кульпінський С., Мірская Є. З., Тимків І. В., Трунцевський Ю., Шлюхтер В., проте в даному контексті доопрацювання потребують питання, що пов'язані з роллю інституціональних імперативів саме в системі фінансової безпеки держави.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності та ролі імперативів в системі фінансової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогодні не існує єдиного універсального визначення сутності фінансової безпеки держави. Представники системно-стратегічного підходу (Барановський О. І. [1], Єрмощенко М. М. [2], Букін С. [3], Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. [4], Ревак О. І. [5]) визначають фінансову безпеку як стан фінансової системи держави, що забезпечується певними умовами. В свою чергу прихильники захисного підходу (Варналій З. С. [6], Юрій С. І. [7]) акцентують увагу на захищеності фінансових інтересів всіх рівнів соціально-економічної системи держави:

домогосподарств, підприємств, галузей, регіонів, країни. Гармонізаційний підхід (Миколайчук А. Б. [8]) в деякій мірі є комплексним баченням даної категорії, що впливає з двох попередніх та характеризує фінансову безпеку держави як сукупність соціально-економічних та правових відносин, необхідних для забезпечення певного стану фінансової системи. На нашу думку, більш актуальним на сьогодні є інституційний підхід (Кульпінський С. [9], Трунцевський Ю. [10]) до визначення категорії «фінансової безпеки держави», оскільки він охоплює більш широке коло складових фінансової системи та факторів, що на неї впливають, ієрархічно описує та визначає фінансову безпеку через ефективність та функціональність інститутів, котрі в свою чергу створюють та формують певні умови для розвитку соціально-економічного середовища, спроможні вести грамотну регуляторну політику, з метою запобігання виникненню кризових явищ і т. д. Саме інституційний підхід дозволяє включати в поле досліджень не тільки виключно показники оцінки конкретного безпечного стану, а й враховувати ключову роль особливостей інституціональних трансформацій, способи, засоби і форми їх найефективнішої імплементації, ймовірність їх адекватного сприйняття інституціональним середовищем, а також широкий спектр причинно-наслідкових ефектів та прихованих загроз, що видозмінюють як саму фінансову систему, так і залежні від неї види відносини.

В підсумку стає очевидним те, що роль суб'єктів в системі безпеки зводиться до їх спроможності не стільки «забезпечити сам стан безпеки», стільки в умовах постійних динамічних трансформацій ефективно реагувати на зміни, забезпечуючи можливості фінансової та економічної систем захищатись від виникаючих загроз або ж навіть адаптовуватись до них таким чином, щоб переформатувати їх можливий негативний вплив на конкурентні переваги.

До числа суб'єктів фінансової безпеки держави належать як державні інститути (державні установи), так і опосередковано суб'єкти її підсистем, а саме фірми, підприємства, організації і т. д. Важливість деталізації даного аспекту полягає в тому, що фінансова безпека ґрунтується на розумінні взаємозалежностей інтересів держави та суб'єктів фінансово-економічної діяльності, тобто потужність економіки і фінансової системи як захисного механізму визначається саме збалансованістю рівнів забезпечення потреб держави, бізнесу та суспільства, так як вони часто не збігаються. Головні безпекові аспекти збалансованості інтересів полягають в наступному:

– значні дисбаланси та різноспрямованість інтересів суспільства, держави, економічних суб'єктів, домогосподарств створюють загрози інституціональній стійкості всієї фінансово-економічної системи держави: у випадку встановлення державою правил, які знижують рівень рентабельності їх діяльності, останні розширюють поле своєї діяльності за межі регламентованих норм або ж просто виходять з-під регуляторного впливу (інституціоналізація нелегітимних форм взаємовідносин). В цьому випадку держава втрачає здатність ефективно застосовувати інструменти державного регулювання фінансово-економічних відносин, що особливо ризиковано в перехідні та кризові періоди;

– надмірне зближення інтересів держави і бізнесу в свою чергу спричиняє переорієнтацію державних інститутів на виключно фінансово-економічні цілі, провокуючи загрози негативного впливу соціальних, екологічних, політичних чи інших факторів, які в підсумку опосередковано дестабілізують фінансово-економічну систему через деякий період часу.

З огляду на роль суб'єктів системи фінансової та і економічної безпеки загалом, поняття фінансової безпеки держави визначимо як мету ефективної функціональності суб'єктів системи безпеки, що виражається в їх цілеспрямованому впливі на загрозові та потенційно загрозові для фінансово-економічної системи явища з метою

забезпечення умов для її самозахисту, стійкості та розвитку. Ефективна функціональність суб'єктів системи безпеки реалізується через спроможність державних та приватних інститутів врегульовувати конфлікти інтересів учасників фінансово-економічних відносин, формувати та забезпечувати дотримання стійких «правила гри» в по всіх векторних складових, що сходять до системи фінансової безпеки держави, а саме в частині: бюджетної, валютної, інвестиційно-інноваційної, грошово-кредитної, боргової, банківської безпеки, безпеки небанківського фінансового сектору (фондовий, страховий ринки).

Даний підхід до розуміння категорії фінансової безпеки держави акцентує увагу на діалектичному характері фінансово-економічних та соціально-економічних взаємовідносин різних рівнів і проявляється через інституціональні імперативи, які характеризують рівень інституціоналізації суспільства.

Сутність категорії «інституціонального імперативу» полягає в максимальному рівні пріоритетності його наслідування відносно інших форм норм, правил, принципів поведінки як індивідуумів у суспільстві, так і учасників фінансово-економічних відносин. Більшість філософських словників імператив трактують як чинник, що носить характер беззаперечної повинності та базується на глибоких морально-етичних переконаннях, або ж як структуру соціального знання, яка виступає безпосереднім провідником від свідомості суб'єкта до соціальної дії (поведінки). Тобто, безпековий аспект імперативу проявляється в ході співвідношення індивідуального та суспільного.

Загалом головними особливостями імперативу є наступні:

- імператив, будучи однією із форм об'єктивно визначених засобів обмеження поведінки, формується суб'єктивно;
- функціональність імперативу визначається об'єктивним примусом до вчинку певного виду, що виникає на фоні прийняття рішення відповідно до протиріч інтересів, принципів (міжнародних та національних, суспільних та індивідуальних, державних та бізнесових і т. д.);
- в частині вибору слідувати чи ні певній настанові – імператив базується на беззаперечній повинності, що не пов'язана безпосередньо системами санкцій чи покарань.

У вузькому розумінні поняття імперативу зводиться до особливого виду переконань, котрі визначають певний стиль поведінки. Імперативи в широкому розумінні можна трактувати як обставини, умови, детермінанти суспільних явищ і процесів [11], що сформовані внаслідок розвитку інституціонального середовища шляхом еволюції суспільного знання.

В контексті дослідження проблем фінансової безпеки держави важливим є наступне: хоча, як було сказано, імперативи виражаються в фактично їх детермінуючій ролі у розвитку процесів і явищ, всеохопності всіх сучасників соціальних та фінансово-економічних відносин, проте вони не завжди носять прогресивний характер, чим пояснюється можливість виникнення «точки біфуркації» для будь-якої, в тому числі і фінансово-економічної системи. Тому форми прояву, в контексті яких простежуються інституціональні імперативи (закономірності, імпульси, протиріччя) можуть набувати як прогресивних, так і деструктивних рис в залежності від результату сприйняття суспільством, економічним суб'єктом, індивідуумом впроваджуваних формальних норм та умов, в яких вони функціонують. Таким чином, загрозливі імперативи виражаються через сукупність детермінант, що прямо або опосередковано можуть чинити негативний вплив на розвиток чи сприяти руйнуванню існуючої фінансово-економічної системи. В системі безпеки вони зазвичай формуються внаслідок неграмотної політики державних інститутів, через невідповідність цілей їх функціонування потребам інституціонального середовища. Іншими словами – є

умовами, в яких індивід, організація чи суспільна група не спроможні слідувати виконанню санкціонованих суспільством чи державою норм та в процесі забезпечення власної життєдіяльності з метою задоволення власних потреб схильються до опортуністичної та девіантної поведінки.

Імперативи безпеки в свою чергу є сукупністю детермінант, сформованих шляхом взаємовпливів ефективної регуляторної політики державних інституційних структур та інституціонального середовища в процесі розвитку, котрі забезпечують збалансування окремих складових та загалом ефективне функціонування фінансово-економічної та соціальної систем, так як формуються в результаті впровадження прийнятних для даного суспільства норм, тобто на базі традиційних «правил гри» з урахуванням притаманних йому морально-етичних законів і характерних форм фінансово-економічних відносин.

Рис. 1.1. Система фінансової безпеки держави

Імперативи безпеки домінують тоді, коли держава як суб'єкт (рис. 1.1) забезпечення безпеки, виконуючи три основні покладені на неї (законодавчу, розподільчу, стабілізуючу) функції, досягає головної мети державного регулювання – забезпечення інтересів суспільства (в тому числі індивідуума, бізнесу, держави) та поряд з цим забезпечує основні елементи фінансової безпеки держави: ефективність, незалежність, стійкість та конкурентоспроможність фінансової системи.

Об'єктами системи фінансової безпеки виступають очевидно не тільки фінанси всіх рівнів фінансово-економічних відносин, фінансові ринки та сфери діяльності, а також умови та імперативи, актуальні на певний момент часу. Державу як суб'єкт в системі забезпечення фінансової безпеки представляють державні інститути (рис. 1.1),

котрі розробляють, схвалюють, реалізують та регулюють державну політику у сфері національної, економічної та фінансової безпеки.

Досліджуючи природу сучасних імперативів глобального розвитку, Тимків І. В. наводить їх графічну стратифікацію, визначаючи також сам характер дії імперативів – безпосереднього впливу, прями, приховані [12, 177], проте, на нашу думку, в контексті забезпечення фінансової безпеки держави їх доречніше поділити відповідно до ступеня вираженості загрозливих тенденцій на імперативи прямого, опосередкованого та прихованого впливу на стан безпеки (рис. 1.2).

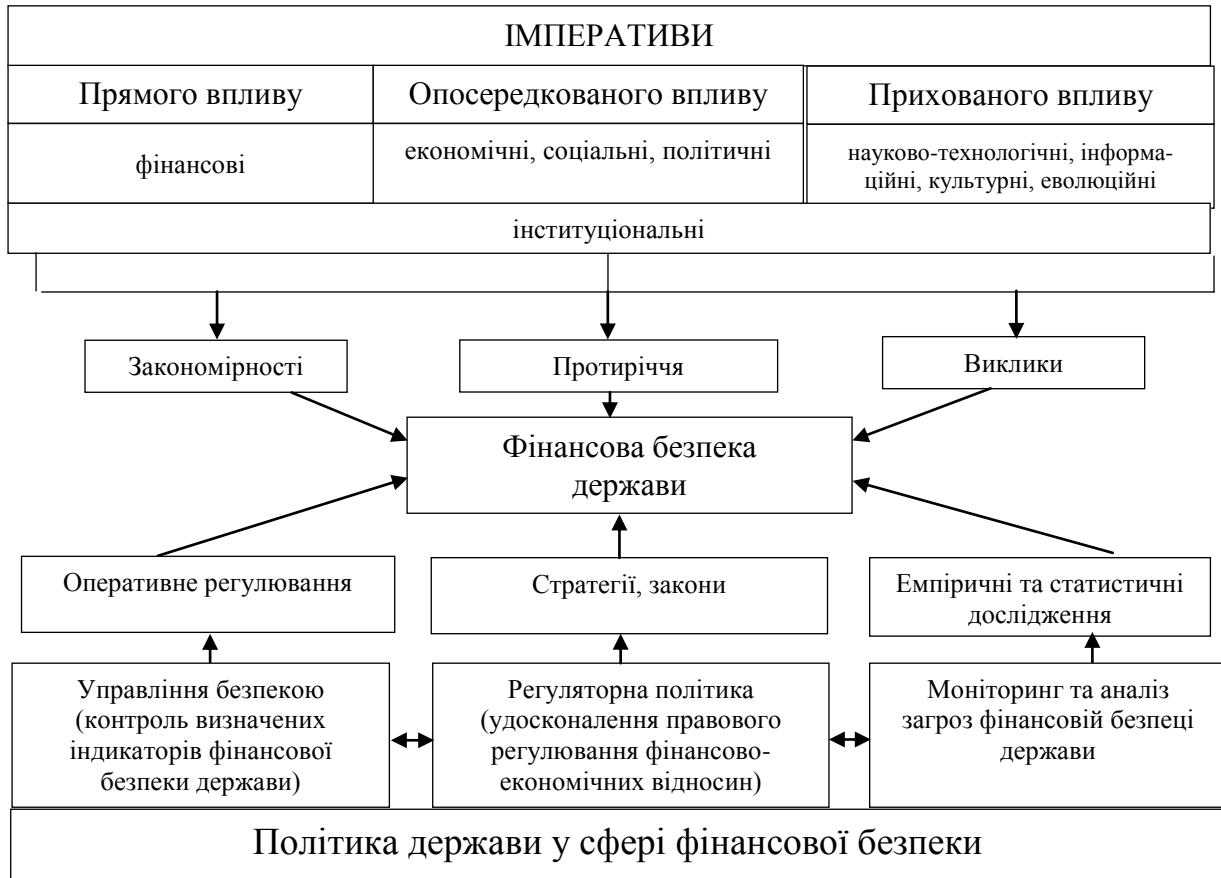

Рис. 1.2. Імперативи фінансової безпеки держави

Відповідно імперативи прямого впливу проявляються через сталі інституціолізовані форми фінансово-економічних взаємовідносин та економічні закони, тобто в системі безпеки сформовані конкретні інструменти регулювання такого типу умов та детермінант, чим забезпечена можливість попередження або швидкого усунення наслідків їх негативного впливу на фінансову систему держави. Такі імперативи проявляються в передбачуваний реакції об'єкта системи фінансової безпеки на суб'єктний регуляторний вплив: збільшення відсоткової ставки спричиняє зниження попиту на позики.

Група імперативів опосередкованого впливу характеризується змістовною неоднозначністю, непередбачуваністю, так як не до кінця зрозумілою є їх діалектична сутність або ж середовище їх поширення не набуло достатнього рівня інституціоналізації, що унеможливує здійснення цілеспрямованого ефективного регуляторного впливу. Прикладом деструктивних імперативів опосередкованого впливу в Україні є розвиток «тіньового» валютного ринку. Обмежувальні заходи щодо операцій з іноземною валютою (зокрема, доларом США), котрі спрямовувались на стабілізацію курсу національної валюти протягом 2014-2016 рр., спричинили зростання

кількості та мотивації до здійснення спекулятивних операцій, а це на сьогодні обумовлює інституціоналізацію нелегітимних форм фінансових відносин.

Прихований вплив імперативів виражається через відсутність видимого зв'язку між окремими тенденціями і загрозами фінансовій безпеці. Наприклад, на сьогодні важко передбачити, які конкретно трансформації спричинить віртуалізація фінансово-економічних відносин та широке розповсюдження криптовалюти.

Інституціональні імперативи чинять одночасно прямиий, опосередкований та прихований вплив на фінансову безпеку держави, оскільки є проміжною формою інституціоналізації змін, що спровоковані економічними, соціальними, науково-технологічними, інформаційними, культурними еволюційними та іншими чинниками розвитку інституціонального середовища і виражають свою сутність в результаті суперечливого характеру відносин в системі безпеки.

Висновки. Отже, імперативи безпеки (в тому числі і фінансової) є сукупністю детермінант, сформованих шляхом взаємовпливів ефективної регуляторної політики державних інституційних структур та інституціонального середовища в процесі розвитку, котрі забезпечують збалансування окремих складових та загалом ефективне функціонування фінансово-економічної та соціальної систем, так як формуються в результаті впровадження прийнятних для даного суспільства норм, тобто на базі традиційних «правил гри» з урахуванням притаманних йому морально-етичних законів і характерних форм фінансово-економічних відносин. Зосередження уваги на імперативах, як одному із об'єктів системи фінансової безпеки держави, дозволяє державі розглядати значну кількість алгоритмів розвитку фінансової системи та заздалегідь реагувати як на вже поточні, так і на потенційні загрози фінансовій безпеці.

Список використаних джерел:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека: монографія / О.І. Барановський ; Національна академія наук України, Ін-т економічного прогнозування – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
2. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія / М.М. Єрмошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.
3. Букин С. Безопасность банка / С. Букин // Банковские технологии. – 2003. – №9. – С. 18-15.
4. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
5. Ревак І.О. Механізм забезпечення фінансової безпеки України: теоретичний аспект // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна: зб. наук. пр. – 2009. – №2. – С. 238-247.
6. Варналій З.С. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
7. Фінанси: підручник / [С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексеєнко та ін.] ; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К. : Знання, 2008. – 611 с.
8. Миколайчук А.Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу / А.Б. Миколайчук // Вісник економіки транспорту і промисловості – 2012. – №38. – С.32.
9. Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами / С. Кульпінський // Фінансова консультація. – 2000. – № 5. – С. 34–38.
10. Трунцевський Ю.В. Финансовая безопасность: понятие и виды финансовых преступлений // Вестник Финансовой академии. – 2007. – № 2.
11. Ковальчук М.В. Імперативи економічної безпеки держави: інституціональний підхід / М.В. Ковальчук // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – №11. – 2014.
12. Тимків І.В. Природа сучасних імперативів глобального розвитку / І.В. Тимків // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – Вип. 2 / 1, Т. 19. – 2014.